

SİVRİ/KIRGI/ÇEŞ KALESİ*

Hacer SANCAKTAR**

Anahtar Kelimeler: Kale Yerleşimleri, Tunç Çağı, Demir Çağı, Roma Dönemi, Bizans Dönemi

Sivri/Kırgı/Çeş Kalesi, Yozgat ili Sorgun ilçesi sınırları içerisinde, Sivri Köyü'nün yaklaşık 990 metre kuzeybatısında ve Çavuşköyü'nün yaklaşık 2,5 kilometre güneydoğusunda konumlanan bir kale yerleşimidir. Yerleşim, Sivri mevkiinde (N 39°35.590' - E 035°12.482') yer almakta olup deniz seviyesinden yaklaşık 1457 metre yükseklikte bulunmaktadır. Geniş tarım alanlarına hâkim bir tepe üzerinde konumlanması, yerleşime savunma ve çevresel denetim açısından stratejik avantajlar sağlamaktadır. Yaklaşık 3 kilometre güneyden geçen Kanak Çayı ise su temini, tarımsal üretim ve yerleşim sürekliliği bakımından bölgenin önemli doğal unsurlarından birini oluşturmaktadır. Ayrıca yerleşimin yaklaşık 4,5 kilometre kuzeydoğusunda yer alan Alişar Höyüğü ile mekânsal yakınlığı, alanın bölgesel yerleşim ağı içerisindeki önemini göstermektedir.

Kalenin inşa edildiği yükseltinin topoğrafik özellikleri, alanın doğal savunma unsurlarını büyük ölçüde bünyesinde barındırdığını göstermektedir. Tepenin yüksek rakımı ve geniş görüş sahası, çevredeki hareketliliğin izlenmesine ve olası tehditlere karşı erken müdahale imkânı sağlamaktadır. Bu durum, yerleşimin yalnızca askerî bir savunma noktası olarak değil, aynı zamanda çevresindeki üretim alanları ile ulaşım güzergâhlarını denetleyen stratejik bir merkez olarak işlev gördüğünü düşündürmektedir. Bu bağlamda, Sivri/Kırgı/Çeş Kalesi'nin konumu, doğal kaynakların, üretim alanlarının ve ulaşım ağlarının kontrolüne dayalı bir yerleşim stratejisinin önemli örneklerinden biri olarak değerlendirilebilir.

Yerleşim, tepenin en üst noktasında konumlanmış olup çevresi irili ufaklı kaba yonu taşlarla inşa edilmiş bir sur sistemiyle çevrelenmektedir. Günümüzde sur hattının planı bütünüyle izlenememekle birlikte, mevcut kalıntılar savunma duvarlarının topoğrafyaya uyum sağlayacak biçimde tasarlandığını göstermektedir. Sur içerisinde yer alan yapı kalıntılarına ait duvar izleri, yüzeyde yer yer takip edilebilmektedir. Bu durum, yerleşimin farklı dönemlerde yeniden düzenlenmiş ve muhtemelen yeniden kullanılmış olabileceğini düşündürmektedir. Yerleşim hiyerarşisi bağlamında değerlendirildiğinde, Sivri/Kırgı/Çeş Kalesi'nin çevredeki daha küçük ölçekli yerleşimlerle ilişkili bölgesel bir savunma merkezi işlevi görmüş olması muhtemeldir.

Yerleşim içerisindeki en belirgin yapılardan biri, doğu-batı doğrultusunda uzanan ve yaklaşık 8 × 18 metre ölçülerine sahip dikdörtgen planlı bir şapeldir. Yapının doğusunda içten ve dıştan yuvarlak planlı bir apsis bulunmaktadır. Şapelin kale yerleşimi içerisindeki bir yüksek noktada konumlandırılması, Bizans yerleşimlerinde kutsal yapıların mekânsal açıdan merkezi bir rol üstlendiğini göstermektedir. Bu

* Bu çalışma, T.C. Kültür ve Turizm Bakanlığı tarafından desteklenen YA016601[2017-2022] proje nolu ve “Yozgat İli ve İlçeleri Arkeolojik Yüzey Araştırması” isimli Yüzey Araştırması Projesinden (Bakanlık) üretilmiştir.

** Doç. Dr., Yozgat Bozok Üniversitesi, Fen Edebiyat Fakültesi Arkeoloji Bölümü, hacer.sancaktar@yobu.edu.tr, <https://orcid.org/0000-0003-3268-7890>

bağlamda yapı, yalnızca bir ibadet mekânı olarak değil, aynı zamanda yerleşimin toplumsal ve mekânsal organizasyonunu yansıtan önemli bir unsur olarak değerlendirilebilir.

Yerleşimde gerçekleştirilen arkeolojik yüzey araştırmalarında özellikle sur içerisinde yoğun seramik parçaları tespit edilmiştir. Bunun yanı sıra bronz bir çan, demir bir ok ucu, demir bir bıçak, obsidyen dilgi, obsidyen yonga parçaları ile cam kap parçaları gibi çeşitli küçük buluntular da saptanmıştır. Söz konusu buluntular, yerleşimin kronolojik gelişimi ve kullanım evreleri hakkında önemli veriler sunmaktadır. Seramik parçalarının tipolojik özellikleri, yerleşimin Erken Tunç Çağı'ndan (MÖ 3000 – 2000) itibaren iskân edildiğini göstermektedir. Roma ve Bizans Dönemlerine ait çanak-çömlek parçaları ise yerleşimin özellikle Bizans Dönemi'nde yeniden yoğun bir iskân faaliyetine sahne olduğunu ortaya koymaktadır. Bu durum, Sivri/Kırgı/Çeş Kalesi'nin farklı dönemlerde farklı işlevler üstlenen çok evreli bir yerleşim karakterine sahip olduğunu göstermektedir.

Erken evreye ait seramik parçaları ile obsidyen buluntular, Orta Anadolu'nun tarihöncesi dönem ticaret ve üretim ağlarıyla kurduğu ilişkileri göstermesi açısından önem taşımaktadır. Özellikle obsidyen buluntular, alanın erken dönemlerden itibaren bölgesel etkileşim ağlarına dahil olduğunu düşündürmektedir. Metal buluntular arasında yer alan demir bıçak ve demir ok ucu, günlük yaşam ile savunma faaliyetlerine ilişkin bilgiler sunmaktadır. Bu tür buluntular üretim, avcılık ve askerî faaliyetlerin bir arada yürütüldüğüne işaret etmektedir. Bronz çanın dinsel ritüellerde ya da pastoral faaliyetlerde kullanılmış olabileceği düşünülmektedir. Cam kap parçaları ise yerleşimin Roma ve Bizans Dönemlerinde daha geniş kültürel ilişkiler ağına dahil olduğunu göstermektedir.

Yerleşimin çevresinde, yığma taş tekniğiyle inşa edilmiş üç tümülüs bulunmaktadır. Kale yerleşiminin yaklaşık 190 metre ve 363 metre doğusunda yer alan iki tümülüs, Sivri Tümülüsü II ve III olarak adlandırılmıştır. Bunlardan ilki yaklaşık 30 metre, ikincisi ise yaklaşık 16 metre çapındadır. Yerleşimin yaklaşık 590 metre güneybatısında konumlanan Sivri I Tümülüsü ise yaklaşık 44 metre çapındadır. Bu tümülüsler tescillenerek koruma altına alınmıştır.

Söz konusu tümülüsler, bölgede anıtsal gömü geleneğinin varlığına işaret eden önemli arkeolojik unsurlar arasında yer almaktadır. Bu yapılar, yalnızca defin pratikleriyle değil, aynı zamanda toplumsal statü ve güç ilişkileriyle ilişkilidir. Peyzaj üzerindeki görünür konumları, tümülüslerin anıtsal ve simgesel yönünü öne çıkarmaktadır. Ancak tümülüslerin kaçak kazılar sonucu önemli ölçüde tahrip edildiği gözlemlenmektedir. Bu durum, mezar mimarisinin ve stratigrafik verilerin bilimsel olarak değerlendirilmesini büyük ölçüde güçleştirmektedir.

Sivri/Kırgı/Çeş Kalesi, çevresindeki arkeolojik unsurlarla birlikte değerlendirildiğinde, Orta Anadolu'nun çok katmanlı yerleşim tarihini yansıtan önemli bir arkeolojik peyzaj sunmaktadır. Erken Tunç Çağı'ndan Bizans Dönemi'ne uzanan buluntu repertuarı, yerleşimin uzun süreli kullanımını açık biçimde ortaya koymaktadır. Bu durum, alanın farklı tarihsel süreçlerde yeniden düzenlenen ve farklı işlevler üstlenen dinamik bir yerleşim merkezi niteliği taşıdığını düşündürmektedir.

Yerleşimin topoğrafik konumu ile çevresindeki tümölüsler, tarım alanları ve su kaynakları arasındaki ilişki birlikte değerlendirildiğinde, alanın doğal çevreyle kurduğu ilişkinin yerleşim seçiminde belirleyici bir unsur olduğu anlaşılmaktadır. Bu bağlamda Sivri/Kırgı/Çeş Kalesi'nin, çevresel kaynakların ve ulaşım güzergâhlarının denetimine olanak sağlayan stratejik bir konumda yer aldığı değerlendirilmektedir. Yerleşim çevresindeki tümölüsler ise bölgenin sosyal yapısı ve gömü geleneklerine ilişkin önemli veriler sunmaktadır.

Sonuç olarak Sivri/Kırgı/Çeş Kalesi, savunma mimarisi, Bizans Dönemi'ne ait şapeli, çevresindeki tümölüsleri ve çok dönemli buluntu repertuvarıyla Orta Anadolu'nun çok katmanlı yerleşim yapısını yansıtan önemli arkeolojik alanlardan biridir. Yerleşimin Kanak Çayı havzasına hâkim topoğrafik konumu, savunma, üretim alanlarının kontrolü ve ulaşım ağlarının denetimi açısından stratejik bir işlev üstlendiğini göstermektedir. Gelecekte gerçekleştirilecek sistematik arkeolojik çalışmalar, yerleşimin kronolojik gelişimi ve bölgesel yerleşim sistemi içerisindeki konumuna ilişkin daha ayrıntılı veriler sunacaktır.

Kaynakça

- FRENCH, D. H. (2012). *Roman Roads and Milestones of Asia Minor (Vol. 3, Fasc. 3.2: Galatia)*. London: British Institute at Ankara.
- FRENCH, D. H. (2012). *Roman Roads and Milestones of Asia Minor (Vol. 3, Fasc. 3.3: Cappadocia)*. London: British Institute at Ankara.
- FRENCH, D. H. (2016). *Roman Roads and Milestones of Asia Minor (Vol. 4, Fasc. 4.1: The Roads: Notes on the Itineraria)*. Ankara: British Institute at Ankara.
- SANCAKTAR, H., SEZGİN, K. (2020). Yozgat ili Geç Demir Çağı'ndan Geç Antik Çağ'a kadar kaleler ve savunma yapıları. *Masrop* 14(1-2), 47–91.
- SANCAKTAR, H., SEZGİN, K., DOKUZBOY, A. (2020). Yozgat ili ve ilçeleri arkeolojik yüzey araştırması 2017-2019 çalışmaları. *Türkiye Yüzey Araştırmaları Webinarları I-II-III*, 154–157.
- SANCAKTAR, H., SEZGİN, K., TAMSÜ-POLAT, R., POLAT, Y. (2021). New sites discovered in the Yozgat Archaeological Research Project. E. SÖKMEN & A. SCHACHNER In, *Understanding Transformations: Exploring the Black Sea region and northern Central Anatolia in antiquity (BYZAS 26, 277–298)*. İstanbul: Ege Yayınları.
- SANCAKTAR, H., (2022). Yeni Araştırmalar Işığında Yozgat ve Çevresinin Arkeolojisi. E. GÜNGÖR İçinde (Ed.), *Yozgat tarihi ve kültürü* (Cilt 1, 55–70). Ankara: Akçağ Yayınları.
- SANCAKTAR, H., DOKUZBOY, A., ERKOÇ, C. F. (2023). Yozgat İli ve İlçeleri Arkeolojik Yüzey Araştırması: 2021 Yılı Çalışmaları. C. KESKİN İçinde, 38. *Araştırma Sonuçları Toplantısı* (Cilt 2, 145–164). Ankara: T.C. Kültür ve Turizm Bakanlığı Yayınları.

- VON DER OSTEN, Hans Henning - SCHMIDT, Erich F. (1930). *The Alishar Hüyük Season of 1927 Part I* (Oriental Institute Publications Vol. VI). Chicago, IL: The University of Chicago Press.
- VON DER OSTEN, Hans Henning - SCHMIDT, Erich F. (1932). *The Alishar Hüyük Season of 1927 - Part II* (Oriental Institute Publications Vol. VII). Chicago, IL: The University of Chicago Press.
- VON DER OSTEN, Hans Henning. (1933). *Discoveries in Anatolia 1930 – 1931* (Oriental Institute Communications 14). Chicago, IL: The University of Chicago Press.
- VON DER OSTEN, Hans Henning. (1937). *The Alishar Hüyük Seasons of 1930-32 - Part I* (Oriental Institute Publications Vol. XXVIII). Chicago, IL: The University of Chicago Press.
- VON DER OSTEN, Hans Henning. (1937). *The Alishar Hüyük Seasons of 1930-32 - Part II* (Oriental Institute Publications Vol. XXIX). Chicago, IL: The University of Chicago Press.
- VON DER OSTEN, Hans Henning. (1937). *The Alishar Hüyük Seasons of 1930-32 - Part III* (Oriental Institute Publications Vol. XXX). Chicago, IL: The University of Chicago Press.